अध्याय 3: एषः कः? एषा का? एतत् किम्?

विषय-सूची

4 प्रश्नावली · 13 प्रश्न

प्रश्नावली 1	वयम् अभ्यासं कुर्मः	9 प्रश्न
प्रश्नावली परियोजना	परियोजनाकार्यम्	2 प्रश्न
प्रश्नावली अतिरिक्तः-1	अतिरिक्तः अभ्यासः — एकवचनरूपाणि	1 प्रश्न
प्रश्नावली अतिरिक्तः-2	अतिरिक्तः अभ्यासः — द्विवचनरूपाणि	1 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — वयम् अभ्यासं कुर्मः

प्रश्न 1

उदाहरणं दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु। यथा— बालकः – बालकौ – बालकाः। (क) चषकः ... ... (ख) ... ... देवाः (ग) सैनिकः ... ... (घ) ... रजकौ ... (ङ) तन्त्रज्ञः ... ...

हल

एते सर्वे अकारान्तपुंल्लिङ्गशब्दाः। एकवचने 'ः', द्विवचने 'औ', बहुवचने 'आः' प्रत्ययः भवति।

उत्तर: (क) चषकः – चषकौ – चषकाः (ख) देवः – देवौ – देवाः (ग) सैनिकः – सैनिकौ – सैनिकाः (घ) रजकः – रजकौ – रजकाः (ङ) तन्त्रज्ञः – तन्त्रज्ञौ – तन्त्रज्ञाः

प्रश्न 2

उदाहरणानुसारं पट्टिकातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानेषु संयोजयन्तु। यथा – सः शुकः। (पट्टिका: शुकः, स्यूतः, अजा, फलम्, पुष्पम्, महिषी, वृक्षः, कुक्कुरः, पार्वती, पुस्तकम्)

हल

पुंल्लिङ्गपदानि 'सः', स्त्रीलिङ्गपदानि 'सा', नपुंसकलिङ्गपदानि 'तत्' इति सर्वनाम्ना योजयेत्।

उत्तर: सः – शुकः, स्यूतः, वृक्षः, कुक्कुरः। सा – अजा, महिषी, पार्वती। तत् – फलम्, पुष्पम्, पुस्तकम्।

प्रश्न 3

चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतपदानि लिखन्तु। (क) ... (ख) ... (ग) ... (घ) ... (ङ) ... (च) ...

हल

प्रत्येकं चित्रं दृष्ट्वा तस्य संस्कृतनाम लेखनीयम्।

उत्तर: (क) पुस्तकम् (ख) बालकौ (ग) सैनिकः (घ) वातायनम् (ङ) गायिका (च) त्रिशूलः

प्रश्न 4

उदाहरणानुसारं पट्टिकातः पदानि चित्वा रिक्तस्थानेषु लिखन्तु (एकवचनम् – बहुवचनम्)। यथा— पुष्पम् – बालकाः। (पट्टिका: बालकाः, वृक्षाः, शिक्षिकाः, पुष्पम्, फलम्, अजाः, मापिकाः, गायिका, रजकः, फलानि, सः, लेखनी)

हल

प्रत्येकस्य एकवचनपदस्य समीपे तस्य बहुवचनरूपं योजनीयम्।

उत्तर: (क) फलम् – वृक्षाः (ख) रजकः – शिक्षिकाः (ग) गायिका – अजाः (घ) सः – मापिकाः (ङ) लेखनी – फलानि

प्रश्न 5

पट्टिकायां कानिचन पदानि सन्ति, तानि पदानि उचिते घटे पूरयन्तु। (पदानि: सैनिकः, कुक्कुरः, गायिका, महिषी, जलम्, चषकः, द्वारम्, फलम्, वृद्धा, वृक्षः, अजा, वातायनम्, अङ्कनी, पुस्तकम्, शुकः)

हल

घटाः लिङ्गानुसारं विभक्ताः — पदानि स्व-स्व-लिङ्गस्य घटे स्थापनीयानि। (उत्तरं पाठ्यपुस्तकस्य चित्रघटानुसारम्।)

उत्तर: पुंल्लिङ्गम् (सः): सैनिकः, कुक्कुरः, चषकः, वृक्षः, शुकः। स्त्रीलिङ्गम् (सा): गायिका, महिषी, वृद्धा, अजा, अङ्कनी। नपुंसकलिङ्गम् (तत्): जलम्, द्वारम्, फलम्, वातायनम्, पुस्तकम्।

प्रश्न 6

उदाहरणानुसारं पट्टिकातः उपयुक्तपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु। (पट्टिका: माला, युवकौ, पाठशाला, मुखम्, कमले, भवनानि, बिडालः, छात्राः, लेखन्यौ, मालाः)

हल

चित्रानुसारं वचन-लिङ्ग-अनुकूलं पदं रिक्तस्थाने योजनीयम्। (उत्तरं पाठ्यपुस्तकस्य चित्रानुसारम्।)

उत्तर: छात्राः चित्रं दृष्ट्वा पट्टिकातः उचितं पदं योजयन्तु (चित्र-आधारितः प्रश्नः)।

प्रश्न 7

निम्नलिखितानि वाक्यानि अधिकृत्य उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु। यथा— सः गजः। – सः कः? (क) सः बालकः। (ख) सा लता। (ग) सा नदी। (घ) तत् फलम्। (ङ) सः वृक्षः।

हल

पुंल्लिङ्गे 'कः', स्त्रीलिङ्गे 'का', नपुंसकलिङ्गे 'किम्' इति प्रश्नपदं योजनीयम्।

उत्तर: (क) सः कः? (ख) सा का? (ग) सा का? (घ) तत् किम्? (ङ) सः कः?

प्रश्न 8

परस्परं सम्बद्धानि पदानि संयोजयन्तु, रिक्तस्थानेषु पूरयन्तु च।

हल

मेलनात्मकः प्रश्नः — सम्बद्धपदानि परस्परं योजनीयानि। (उत्तरं पाठ्यपुस्तकस्य मेलनचित्रानुसारम्।)

उत्तर: छात्राः परस्परसम्बद्धानि पदानि संयोजयन्तु (मेलन-आधारितः प्रश्नः)।

प्रश्न 9

कोष्ठकेभ्यः उचितानि पदानि चित्वा वाक्यानि रचयन्तु। यथा— कः/का लिखति? लेखकः लिखति। छात्रः लिखति। सा लिखति। (क) कः/का धावति? (बालकाः, बालिका, शुनकः) (ख) कः/का पठति? (सुरेश, जानकी, नलिनी) (ग) किं पतति? (फलम्, जलम्, कुसुमम्) (घ) का/कः गच्छति? (शिक्षिका, बालिका, तन्त्रज्ञः) (ङ) का/कः/किम् अस्ति? (माता, पिता, वाहनम्)

हल

कोष्ठकस्थं प्रत्येकं पदं धातुना सह योजयित्वा वाक्यं रचनीयम्।

उत्तर: (क) शुनकः धावति। बालिका धावति। सा धावति। (ख) सुरेशः पठति। जानकी पठति। नलिनी पठति। (ग) फलम् पतति। जलम् पतति। कुसुमम् पतति। (घ) शिक्षिका गच्छति। बालिका गच्छति। तन्त्रज्ञः गच्छति। (ङ) माता अस्ति। पिता अस्ति। वाहनम् अस्ति।

प्रश्नावली परियोजना — परियोजनाकार्यम्

प्रश्न 1

गृहजनानां मित्राणां वा साहाय्येन पञ्चदश (१५) गृहवस्तुनामानि लिङ्गविभागेन लिखन्तु।

हल

गृहे दृश्यमानानां वस्तूनां संस्कृतनामानि लिङ्गानुसारं लेखनीयानि। उदाहरणानि अधः दत्तानि।

उत्तर: दूरदर्शनम्, दूरभाषम्, शीतकम्, आसन्दिकाः, फलकम्, कपाटिका, घटिका, सङ्गणकम्, पात्राणि, वस्त्राणि, पर्यङ्कम्, जवनिका, वातायनम्, कपाटम्, भोज्यपदार्थानि — (छात्राः स्वगृहानुसारं लिखन्तु)।

प्रश्न 2

अधः केचन व्यावहारिकाः शब्दाः सन्ति। तेषाम् अर्थं शिक्षकस्य साहाय्येन अन्विष्य लिखन्तु।

हल

एषः स्वयं-करणीयः अभ्यासः। छात्राः शिक्षकस्य साहाय्येन शब्दानाम् अर्थं ज्ञात्वा लिखन्तु।

उत्तर: छात्राः स्वयं कुर्वन्तु / करिष्यन्ति।

प्रश्नावली अतिरिक्तः-1 — अतिरिक्तः अभ्यासः — एकवचनरूपाणि

प्रश्न 1

अधोलिखितानाम् एकवचनरूपाणि लिखत— (क) बालकाः (ख) वृक्षाः (ग) गजाः (घ) बालिकाः (ङ) वैद्याः (च) अजाः

हल

बहुवचनरूपेभ्यः एकवचनरूपाणि लेखनीयानि।

उत्तर: (क) बालकः (ख) वृक्षः (ग) गजः (घ) बालिका (ङ) वैद्यः (च) अजा

प्रश्नावली अतिरिक्तः-2 — अतिरिक्तः अभ्यासः — द्विवचनरूपाणि

प्रश्न 1

अधोलिखितानाम् द्विवचनरूपाणि लिखत— (क) पत्रम् (ख) चक्रम् (ग) पुस्तकम् (घ) पठति (ङ) पिबति (च) खादति

हल

दत्तेभ्यः रूपेभ्यः द्विवचनरूपाणि लेखनीयानि।

उत्तर: (क) पत्रे (ख) चक्रे (ग) पुस्तके (घ) पठतः (ङ) पिबतः (च) खादतः